Eerste Kamer der Staten-Generaal **I**

Vergaderjaar 2025-2026

36 592 Defensienota 2024 - Sterk, slim en samen

D **VERSLAG VAN EEN NADER SCHRIFTELIJK OVERLEG**
Vastgesteld 19 juni 2026

De vaste commissie voor Buitenlandse Zaken, Defensie en Ontwikkelingssamenwerking[1] heeft nader schriftelijk overleg gevoerd met de staatssecretaris van Defensie over **Definitief Nationaal Programma Ruimte voor Defensie.** Bijgaand brengt de commissie hiervan verslag uit. Dit verslag bestaat uit:

- De uitgaande brief van 19 mei 2026.
- De antwoordbrief van 18 juni 2026.

De griffier van de vaste commissie voor Buitenlandse Zaken, Defensie en Ontwikkelingssamenwerking,

Van Luijk

[1] Samenstelling:
Van Apeldoorn (SP), Bakker-Klein (CDA), Van Ballekom (VVD), Beukering (Fractie-Beukering), Van Bijsterveld (JA21), Croll (D66), Crone (GroenLinks-PvdA), Dessing (FVD) (ondervoorzitter), Van Gasteren (Fractie-Van Gasteren), Goossen (BBB), Van der Goot (OPNL), Hartog (Volt), Huizinga-Heringa (CU) (ondervoorzitter), Karimi (GroenLinks-PvdA), Marquart Scholtz (BBB), Martens (GroenLinks-PvdA), Moonen (D66), Nicolaï (PvdD), Petersen (VVD) (voorzitter), Van Rooijen (50PLUS), Roovers (GroenLinks-PvdA), Van de Sanden (fractie-Van de Sanden), Van Strien (PVV), Thijssen (GroenLinks-PvdA), Van Toorenburg (CDA), Visseren-Hamakers (Fractie-Visseren-Hamakers), Vogels (VVD), De Vries (SGP), Walenkamp (Fractie-Walenkamp)

BRIEF VAN DE VOORZITTER VAN DE VASTE COMMISSIE VOOR BUITENLANDSE ZAKEN, DEFENSIE EN ONTWIKKELINGSSAMENWERKING

Aan de staatssecretaris van Defensie

Den Haag, 18 mei 2026

De leden van de commissie voor Buitenlandse Zaken, Defensie en Ontwikkelingssamenwerking (BDO) hebben met belangstelling kennisgenomen van uw brief[2] van 1 april 2026 in beantwoording op de brief met vragen van de commissie van 4 maart 2026 over het Definitief Nationaal Programma Ruimte voor Defensie (NPRD)[3]. De leden van de fracties van **D66** en **Fractie-Visseren-Hamakers** hebben naar aanleiding hiervan enkele nadere vragen en opmerkingen.

Vragen en opmerkingen van de leden van de D66-fractie

In uw beantwoording schrijft u dat er pas in de vervolgfase per project een nadere beoordeling wordt uitgevoerd naar de effecten op de natuur en naar de noodzakelijke maatregelen om significante effecten te voorkomen, mitigeren, of compenseren. U schrijft dat er op programmaniveau geen generieke compensatielocaties zijn aangewezen. De leden van de D66-fractie zouden graag zien dat u een meer proactieve houding aanneemt om de effecten van het programma als geheel op de Nederlandse natuur te beperken. Welke mogelijkheden heeft u om al in een eerdere fase of in de huidige fase maatregelen te nemen of voor te bereiden?

Welke maatregelen neemt het ministerie van Defensie om stikstofuitstoot te reduceren? De leden van de D66-fractie merken op dat alle sectoren hun steentje dienen bij te dragen als het gaat om het realiseren van stikstofreductie. Kan kwalitatief en kwantitatief worden aangegeven welke doelen Defensie gaat realiseren en met welk tijdpad als het om reductie van stikstof gaat?

Recent braken er in twee dagen vier bosbranden uit op militaire oefenterreinen[4] waarbij een grote hoeveelheid natuur in vlammen op ging. Dat is niet voor het eerst: vorig jaar vonden 124 van de 846 natuurbranden plaats op een militair terrein.[5] Hoe wordt in het NPRD rekening gehouden met het toenemende risico op natuurbranden en de gevolgen daarvan voor de veiligheid en het welzijn van mensen, dieren, en natuur? Is natuurverlies door natuurbranden als gevolg van meer militaire oefeningen onderdeel van de plan-MER en van de mitigerende en compenserende maatregelen die in de vervolgfase worden genomen?

Vragen en opmerkingen van de leden van de Fractie-Visseren-Hamakers

Het lid van de Fractie-Visseren-Hamakers heeft kennisgenomen[6] van de natuurbranden die de afgelopen weken zijn ontstaan na militaire oefeningen in verschillende delen van Nederland: een natuurbrand op 29 april 2026 op militair oefenterrein ’t Harde, een natuurbrand op 21 april 2026 op de Ederheide en twee natuurbranden op 30 april 2026 op de Oirschotse Heide en de Weerterheide.

1. Is door Defensie inzichtelijk gemaakt welke concrete impact de natuurbranden hebben op

[2] Zie verslag schriftelijk overleg: *Kamerstukken I*, 2025-2026, 36592, C.
[3] *Kamerstukken I*, 2025-2026, 36592, B.
[4] NOS, ‘Niet de eerste brand bij militaire oefeningen, defensie overweegt aanpassingen’, 30 april 2026, https://nos.nl/artikel/2612547-niet-de-eerste-brand-bij-militaire-oefeningen-defensie-overweegt-aanpassingen.
[5] Nederlands Instituut Publieke Veiligheid, ‘Kerncijfers Natuurbanden’, https://kerncijfers.nipv.nl/mosaic/kerncijfers-veiligheidsregio-s/kerncijfers-natuurbranden.
[6] De Volkskrant, ‘Natuurbrand in ’t Harde ontstond tijdens oefening met springstof, geen vervolging’, 7 mei 2026, https://www.volkskrant.nl/cs-b352cfbc/.

(beschermde) dier- en plantensoorten in de desbetreffende gebieden? Zo ja, dan ontvangt dit lid graag een overzicht op welke (beschermde) dier- en plantensoorten de brand impact heeft gehad. Zo nee, waarom is dit niet in kaart gebracht?

Het lid van de Fractie-Visseren-Hamakers leest dat de resultaten van het onderzoek naar de brand op militair oefenterrein 't Harde "worden overgedragen aan Defensie met het oog op mogelijke aanpassingen van de protocollen en voorschriften."[7]
2. Welke protocollen en voorschriften bent u voornemens aan te scherpen en op welke termijn?

3. Erkent u dat het noodzakelijk is om in het bijzonder - naast andere protocollen en voorschriften - de droogteprotocollen[8] aan te scherpen, zodat herhaling van door Defensie veroorzaakte natuurbranden voorkomen kan worden? Zo ja, op welke termijn worden droogteprotocollen aangescherpt? Zo nee, waarom niet?

4. Welke maatregelen zullen genomen worden om de beschadigde natuurgebieden te herstellen?

Verder leest dit lid op pagina 8 van het verslag van een schriftelijk overleg dat er geen antwoord wordt gegeven op de geuite zorg dat er door Defensie naar mogelijkheden zou worden gezocht om de ruimtebehoefte van defensie uit te zonderen van de natuurvergunningsplicht.

5. Kunt u deze zorg wegnemen en bevestigen dat Defensie te allen tijde opereert binnen natuur- en milieuwetgeving?

Zij leest op pagina 8: "Hiermee wordt geborgd dat negatieve effecten op de natuur en op onderdelen van het NNN (Natuur Netwerk Nederland) zoveel mogelijk worden voorkomen of beperkt."

6. Welke concrete negatieve effecten hebben defensieprojecten op de ontwikkeling en realisatie van het NNN?

Op pagina 9 van de beantwoording leest het lid van de Fractie-Visseren-Hamakers dat de belangrijkste verstoringsbronnen van laagvliegactiviteiten voor wilde dieren, waaronder broedvogels en zoogdieren, piekgeluid en visuele aanwezigheid van luchtvaartuigen zijn.

7. Erkent u dat deze verstoringsbronnen een negatief effect hebben op in het wild levende dieren? Worden deze effecten als zodanig beschouwd dat activiteiten die deze verstoringsbronnen veroorzaken niet mogen plaatsvinden nabij gebieden waar dieren zich huisvesten?

Op pagina 11 leest dit lid dat de ruimtebehoefte van Defensie integraal is beoordeeld in nauwe samenwerking en afstemming met andere departementen, provincies, gemeenten en maatschappelijke organisaties.

8. Met welke maatschappelijke organisaties is samengewerkt? Zijn natuur- en

[7] NOS, 'Brand op militair terrein 't Harde veroorzaakt door oefening met springstoffen' 7 mei 2026, https://nos.nl/artikel/2613464-brand-op-militair-terrein-t-harde-veroorzaakt-door-oefening-met-springstoffen.
[8] Defensie, 'Defensie kijkt opnieuw naar 'droogteprotocol' na grote brand bij 't Harde', 30 april 2026, https://www.defensie.nl/actueel/nieuws/2026/04/30/defensie-kijkt-opnieuw-naar-droogteprotocol-na-grote-brand-bij-t-harde.

dierenwelzijnsorganisaties ook betrokken geweest en zo ja, welke adviezen zijn vanuit natuur- en dierenwelzijnsorganisaties meegenomen?

Verder leest zij dat Defensie onderkent dat, gezien de aard van sommige defensieactiviteiten, effecten op dieren niet in alle gevallen volledig en op voorhand kunnen worden uitgesloten.

9. Om welke effecten op welke diersoorten gaat dit?

Op pagina 12 leest dit lid dat menselijke recreatie in natuurgebieden in veel gevallen kan blijven plaatsvinden. Echter blijft het in de beantwoording onduidelijk in welke gebieden recreatie door militaire oefening niet meer mogelijk is.

10. In welke gebieden kan recreatie door militaire oefening niet meer plaatsvinden? Worden alternatieven geboden aan mensen die door militaire activiteit geen gebruik meer kunnen maken van een natuurgebied waar ze voorheen wel in konden recreëren?

Het lid van Fractie-Visseren-Hamakers leest op pagina 13 van het schriftelijk overleg dat het NPRD op programmaniveau geen exacte totale raming van extra stikstof- en fijnstofemissies bevat.

11. Erkent u dat het van belang is deze raming alsnog in kaart te brengen, gezien de impact van het stikstofprobleem waar Nederland op dit moment mee kampt? Bent u voornemens deze raming (spoedig) in kaart te brengen?

Op pagina 13 van het schriftelijk overleg schrijft u dat de fijnstofemissies per project worden beoordeeld en maatregelen worden getroffen, zodat “wordt geborgd dat defensieactiviteiten binnen de geldende luchtkwaliteits- en milieukaders blijven.”

12. Welke invloed heeft de fijnstofuitstoot van de vier branden afgelopen weken op de geldende luchtkwaliteits- en milieukaders?

Dit lid constateert dat naar verwachting deze kaders zijn overschreden.

13. Welke stappen neemt Defensie naar aanleiding van het overschrijden van de luchtkwaliteits- en milieukaders? Op welke manier zal defensie compenseren voor het potentieel overschreden maximum hoeveelheid fijnstof?

Op pagina 14 leest het lid van de Fractie-Visseren-Hamakers dat “Defensie werkt aan de diversificatie van energiebronnen voor de eigen opwekking van energie, […] waaronder mest- en biomassavergisting.”

14. Erkent u dat mest- en biomassavergisting geen duurzame energiebronnen zijn? Bent u voornemens deze energiebronnen te vervangen door duurzame energiebronnen? Zo ja, op welke termijn? Zo nee, waarom niet?

In het addendum van het aanvullende planMER leest dit lid over de uitbreiding milieuruimte activiteiten vliegbasis Woensdrecht: “Zowel het treffen van maatregelen om geluidhinder terug te

dringen, de realisatie van een schietbaan als het vergroten van het aantal minuten proefdraaien vraagt om stikstofruimte binnen hetzelfde Natura 2000-gebied. Ruimte die voor deze activiteiten afzonderlijk niet aanwezig is, en in samenhang dus evenmin."[9]

15. Welke stappen onderneemt u om te zorgen dat de stikstofuitstoot in dit Natura-2000 gebied niet overschreden wordt?

Daarnaast leest het lid van de Visseren-Hamakers-fractie in het addendum van het aanvullende planMER met betrekking tot vliegbasis Gilze-Rijen: "Op Gilze-Rijen is het vooral belangrijk dat ernstige hinder van vliegactiviteiten zich concentreert op een aantal plekken. Het treffen van maatregelen is noodzakelijk om te voorkomen dat de hinder door grondgebonden activiteiten zich op dezelfde locaties concentreert. Het is van belang om eventuele intensivering ook in relatie te brengen met de aanpak van *rattle noise* rondom de vliegbasis."[10]

16. Welke maatregelen treft u om deze ernstige hinder van vliegactiviteiten aan te pakken en om *rattle noise* rondom de vliegbasis te doen verminderen?

De leden van de vaste commissie voor Buitenlandse Zaken, Defensie en Ontwikkelingssamenwerking (BDO) zien uw reactie met belangstelling tegemoet en ontvangen deze graag binnen vier weken na dagtekening van deze brief.

Koen Petersen
Voorzitter van de vaste commissie voor Buitenlandse Zaken, Defensie en Ontwikkelingssamenwerking

[9] Antea Group, Addendum NPRD, 16 december 2025, p. 101. Bijlage bij: *Kamerstukken I*, 2025-2026, 36592, B.
[10] Ibidem.

BRIEF VAN DE STAATSSECRETARIS VAN DEFENSIE

Aan de Voorzitter van de Eerste Kamer der Staten-Generaal

Den Haag, 18 juni 2026

Op 19 mei jl. hebben de fracties D66 en Fractie-Visseren-Hamakers van de commissie voor Buitenlandse Zaken, Defensie en Ontwikkelingssamenwerking van uw Kamer nadere vragen gesteld over het Definitief Nationaal Programma Ruimte voor Defensie (NPRD) (Kamerstuk 36592, nr. 55). De nadere vragen zijn gesteld naar aanleiding van de beantwoording van 1 april 2026 (Kamerstuk 36592, C) op de eerder door deze fracties gestelde vragen.

Hierbij ontvangt u de antwoorden op de nader gestelde vragen.

De staatssecretaris van Defensie,

Derk Boswijk

D66

1. **Welke mogelijkheden heeft u om al in een eerdere fase of in de huidige fase maatregelen te nemen of voor te bereiden om significante effecten op natuur te voorkomen, mitigeren, of compenseren?**

   Naast de onderzoeken die zijn gedaan en worden uitgevoerd om negatieve effecten op de natuur te minimaliseren, wordt gesproken met verschillende terreinbeherende organisaties om mogelijkheden te vinden om de uitbreiding van Defensie te combineren met natuurherstel- en versterking, zoals aangegeven in de beantwoording van de eerdere vragen.[11] Zo is op 24 september 2025 een intentieovereenkomst getekend met Staatsbosbeheer om met elkaar te bespreken wat beide organisaties voor elkaar kunnen betekenen. Om bijvoorbeeld daar waar mogelijk te onderzoeken waar koppelkansen bestaan om de natuur te versterken dan wel de impact op natuurgebieden te beperken.

2. **Welke maatregelen neemt het ministerie van Defensie om stikstofuitstoot te reduceren? Kan kwalitatief en kwantitatief worden aangegeven welke doelen Defensie gaat realiseren en met welk tijdpad als het om reductie van stikstof gaat?**

   Defensie heeft geen eigenstandige stikstofemissiereductiedoelstelling. De bijdrage van Defensie aan de landelijke stikstofdepositie is 0,01% a 0,05%.[12] In specifieke gebieden waar defensielocaties dichtbij of in natura2000 gebieden liggen, is de relatieve stikstofdepositie hoger en heeft het meer impact op defensieactiviteiten. Er worden mogelijkheden onderzocht om vermijdbare stikstofemissie te voorkomen. Zo zijn, in samenspraak met het Rijksvastgoedbedrijf (RVB), de eisen van het programma Schoon en Emissieloos Bouwen (SEB) verplicht gesteld voor alle bouw- en onderhoudsprojecten van Defensie. Ook worden emissieloze voertuigen aangeschaft voor personeels-, en vrachtvervoer.

3. **Hoe wordt in het NPRD rekening gehouden met het toenemende risico op natuurbranden en de gevolgen daarvan voor de veiligheid en het welzijn van mensen, dieren, en natuur? Is natuurverlies door natuurbranden als gevolg van meer militaire oefeningen onderdeel van de planMER en van de mitigerende en compenserende maatregelen die in de vervolgfase worden genomen?**

   Ook bij de uitbreidingen van Defensie, zoals in het NPRD, hebben we oog voor het risico van natuurbranden en het voorkomen ervan. Overigens resulteren natuurbranden niet altijd in natuurverlies. Door maatregelen te nemen om de biodiversiteit te versterken en de ecosystemen te beschermen, draagt Defensie concreet bij aan het verantwoord beheer van deze waardevolle gebieden. De terreinen zijn ingericht en worden beheerd op een dusdanige manier dat militairen er veilig en zo natuurgetrouw mogelijk kunnen oefenen. In deze inrichting staan de natuurwaarden van de terreinen hoog in het vaandel. Hierbij kan worden gedacht aan beplanting waarbij de biodiversiteit wordt versterkt, maar ook de risico’s voor branden worden beperkt. Andere voorbeelden zijn de aanleg van voldoende waterputten, die ook gebruikt worden door amfibieën, en het tegengaan van vergrassing van heidepercelen.

   In het planMER is natuurverlies door natuurbranden als zodanig niet onderzocht. In het planMER is wel vergroting van het droogterisico onderzocht. Hieruit is gebleken dat de uitbreiding van Defensie geen aanvullende droogterisico’s veroorzaakt

[11] Kamerstuk 36592, C
[12] Kamerstukken II, 2024/2025, 36.592, 24

Fractie-Visseren-Hamakers

1. **Is door Defensie inzichtelijk gemaakt welke concrete impact de natuurbranden hebben op (beschermde) dier- en plantensoorten in de desbetreffende gebieden? Zo ja, dan ontvangt dit lid graag een overzicht op welke (beschermde) dier- en plantensoorten de brand impact heeft gehad. Zo nee, waarom is dit niet in kaart gebracht?**

   Noch Defensie noch het RVB, die de terreinen beheert, hebben concreet onderzocht welke specifieke dier- en plantensoorten zijn getroffen in de betreffende gebieden.

   Zoals aangeven in de beantwoording van eerdere vragen,[13] betreft het getroffen gebied op de Veluwe een half open landschap met heideterreinen, vergraste heideterreinen en naaldbossen bestaande uit grove den. De afgebrande heideterreinen zijn de terreinen waar de schade voor de natuur het grootst is. Met name de naaldbossen zijn vooral eenvormig en hebben daardoor een lagere natuurwaarde. De overige heideterreinen betreffen vooral vergraste en zogenaamde droge struikheide terreinen met een lagere natuurwaarde. Een klein deel van het getroffen gebied bestaat uit semi-vochtige heide. De vegetatie, waarvoor dit deel een hogere natuurwaarde heeft, is in deze tijd van het jaar nog nauwelijks aanwezig.
   Schade aan de fauna in het totale gebied betreft vooral insecten, reptielen en broedende vogels en hun nesten voor zover deze zich bevonden op de bodem of in struiken. Er zijn observaties ten tijde van de brand waaruit blijkt dat grotere fauna tijdig voor het vuur konden wegkomen. Er zijn geen resten van grotere fauna gevonden in de dagen na de brand.
   In het verbrande deel van het oefengebied op de Veluwe nestelt sinds vier jaar een visarend met jaarlijks broedsucces. Het terrein rondom het nest is verbrand. Direct na de brand bleken beide oudervogels nog op het nest te zitten. Zij vertonen op dit moment natuurlijk broedgedrag.
   Voor al het bodemleven geldt dat een groot deel de brand kan hebben overleefd. Het vuur is erg snel over het gebied gegaan en de humuslaag is maar enkele millimeters ingebrand. Enkele dagen na de brand zijn veel vlinders en insecten waargenomen, evenals actieve rode bosmieren en er zijn op de zwarte bodem veel zandspoortjes aanwezig van insecten die weer uit de bodem naar boven zijn gekomen.

2. **Welke protocollen en voorschriften bent u voornemens aan te scherpen en op welke termijn?**

   Defensie oefent voorlopig bij extreme droogte niet met explosieven en andere brandbare materialen in natuurgebied op militair terrein (fase 2). In tijden van fase 1 (laag natuurbrandrisico) kan worden geoefend met explosieven, open vuur en pyrotechniek met inachtneming van de reguliere voorzorgsmaatregelen.

   De veiligheidssituatie in de wereld vraagt om een inzetgerede krijgsmacht. Het oefenen moet zo veilig mogelijk gebeuren voor mens, natuur en omgeving. Defensie is in gesprek met o.a. de veiligheidsregio’s om het protocol tegen het licht te houden. De eerste verbetervoorstellen moeten voor de zomer gereed zijn. Totdat dit proces is afgerond, worden geen uitzonderingen toegestaan in fase 2.

3. **Erkent u dat het noodzakelijk is om in het bijzonder - naast andere protocollen en voorschriften - de droogteprotocollen aan te scherpen, zodat herhaling van door**

[13] Aanhangsel Handelingen II 2025/26, nr. 1874

Defensie veroorzaakte natuurbranden voorkomen kan worden? Zo ja, op welke termijn worden droogteprotocollen aangescherpt? Zo nee, waarom niet?

Het interne defensievoorschrift sluit voor wat betreft droogte aan bij het landelijk protocol van Brandweer Nederland. Hierin wordt onderscheid gemaakt in twee fasen: fase 1 waarin nog geen extra maatregelen worden getroffen, maar wel voorzichtigheid wordt geadviseerd en fase 2 in tijden van langere droogte. In fase 2 wordt ook publiekelijk een oproep gedaan om extra alert te zijn en in sommige natuurgebieden is open vuur verboden.

Zoals is aangegeven in de beantwoording van vraag 2 zal het protocol van Defensie tegen het licht worden gehouden en wordt u voor de zomer hierover geïnformeerd.

4. Welke maatregelen zullen genomen worden om de beschadigde natuurgebieden te herstellen?

In opdracht van Defensie is het RVB direct na de brand gestart met herstelmaatregelen. Het beheer is gericht op het tegengaan van vergrassing en herstel van de structuur van bodem en vegetatie. In de delen van het terrein waar de vergraste heide is afgebrand, is gestart om de regeneratie van gras te hinderen, zodat de hei kan uitlopen en de natuurwaarde in dit deel van het terrein zal profiteren. Tevens zijn stobben in het gebied gelegd om reptielen en insecten schuilgelegenheid te bieden. Een afgebrand deel van het terrein herbergt grote aantallen grauwe klauwier. Het broedseizoen van deze trekvogel is nog niet begonnen. Om deze soort te helpen, zijn takkenhopen van grove den aangebracht, omdat de grauwe klauwier een voorkeur heeft om in omgewaaide grove dennen nesten te bouwen. Deze natuurbeheer maatregel heeft het RVB de afgelopen jaren ook als regulier beheer voor deze Natura2000 soort toegepast.
In de bossen wordt geen beheer uitgevoerd. Het is de verwachting dat de komende jaren de aangetaste bossen zullen verloofen. Het getroffen naaldbos zal versneld worden omgevormd naar meer ecologisch waardevol loofbos door komende winter loofbomen aan te planten. Hierdoor zal de natuurwaarde stijgen, ook ten opzichte van de oorspronkelijke situatie.
Bovenstaande betekent dat er schade is aan het terrein, maar dat op lange termijn de ecologische kwaliteit kan worden versterkt.

5. Kunt u deze zorg wegnemen en bevestigen dat Defensie te allen tijde opereert binnen natuur- en milieuwetgeving?

Defensie is volledig gebonden aan de geldende Nederlandse en Europese wet- en regelgeving. Alle projecten volgend uit het NPRD zullen moeten worden gerealiseerd binnen de eisen die hieruit volgen.

6. Welke concrete negatieve effecten hebben defensieprojecten op de ontwikkeling en realisatie van het NNN?

Het realiseren van het Natuurnetwerk Nederland (NNN) en de defensieopgave kunnen goed samen gaan. Zo wordt bijvoorbeeld verkend of het NPRD een impuls kan geven aan de realisatie van de ecologische verbindingszone tussen de Oostvaardersplassen en de Veluwe door de realisatie van de Nieuwe Kazerne in Zeewolde.

7. Erkent u dat deze verstoringsbronnen een negatief effect hebben op in het wild levende dieren? Worden deze effecten als zodanig beschouwd dat activiteiten die deze verstoringsbronnen veroorzaken niet mogen plaatsvinden nabij gebieden waar dieren zich huisvesten?

Overal in Nederland zijn beschermde natuurwaarden. Door het specifieke gebruik en beheer, de voorspelbaarheid van de defensieactiviteiten in tijd en ruimte en door de relatieve rust op afgesloten terreinen, zijn de natuurwaarden op defensielocaties vaak hoog.

Piekgeluid en laagvliegen zijn factoren die verstorend kunnen werken. Fasering in tijd en ruimte bieden mogelijkheden om broedende en foeragerende vogels, vliegende en grondgebonden zoogdieren, maar ook vissen en insecten wel voldoende rust te kunnen bieden.

8. Met welke maatschappelijke organisaties is samengewerkt? Zijn natuur- en dierenwelzijnsorganisaties ook betrokken geweest en zo ja, welke adviezen zijn vanuit natuur- en dierenwelzijnsorganisaties meegenomen?

Defensie staat open voor het gesprek met natuurbeschermingsorganisaties, terreinbeherende organisaties en dierenwelzijnsorganisaties. Momenteel spreken we met Staatsbosbeheer, Natuurmonumenten, de provinciale Landschappen, de Vogelbescherming, de Waddenvereniging en met de Vereniging Nederlands Cultuurlandschap/Stichting Das en Boom.

Veel gesprekken lopen nog. Gespreksonderwerpen zijn o.a. adviezen over de locatiekeuzes, de mogelijkheden die er zijn t.a.v. mitigatie en welke onderzoeken nodig zijn om keuzes goed en weloverwogen te maken.

9. In de beantwoording van 1 april jl. staat dat Defensie onderkent dat, gezien de aard van sommige defensieactiviteiten, effecten op dieren niet in alle gevallen volledig en op voorhand kunnen worden uitgesloten. Om welke effecten op welke diersoorten gaat dit?

In het planMER en het addendum is op programmaniveau beoordeeld welke effecten kunnen optreden op natuur en beschermde soorten. Daarbij is gekeken naar mogelijke effecten zoals verstoring door geluid en beweging, veranderingen in leefgebied en mogelijke aantasting van leefgebieden.
Het gaat hierbij om verschillende soortgroepen, zoals broedvogels, zoogdieren en andere beschermde soorten die voorkomen in en rondom de betreffende gebieden. Vanwege de aard en variatie van defensieactiviteiten kan niet in alle gevallen op voorhand worden uitgesloten dat deze effecten optreden. Dit is in het planMER en het addendum nader toegelicht.

10. In welke gebieden kan recreatie door militaire oefening niet meer plaatsvinden? Worden alternatieven geboden aan mensen die door militaire activiteit geen gebruik meer kunnen maken van een natuurgebied waar ze voorheen wel in konden recreëren?

In het NPRD is onderscheid te maken in twee typen behoeften. Aan de ene kant gaat het om nieuwe of uit te breiden kazernes, opslaglocaties en andere militaire infrastructuur. Dit betreft in de regel afgesloten en omheinde terreinen waar recreatie niet mogelijk is.

Aan de andere kant betreft het bestaande oefenterreinen die worden uitgebreid, zoals Weerterheide, De Haar en Oirschot. Voor deze terreinen en gebieden ziet Defensie mogelijkheden voor recreatief medegebruik. De verdere invulling hiervan wordt uitgewerkt in gebiedsprocessen. Daarbij geldt dat recreatief gebruik niet ten koste mag gaan van de inzetbaarheid van Defensie of van de natuur, waarvoor Defensie een beheerverantwoordelijkheid heeft.

11. Er is op programmaniveau geen exacte raming van extra stikstof- en fijnstofemissies uitgevoerd. Erkent u dat het van belang is deze raming alsnog in kaart te brengen, gezien de impact van het stikstofprobleem waar Nederland op dit moment mee kampt? Bent u voornemens deze raming (spoedig) in kaart te brengen?

Defensie onderkent dat inzicht in stikstofemissies van belang is, mede in het licht van de actuele stikstofproblematiek in Nederland. Op programmaniveau zijn deze effecten op hoofdlijnen beschouwd. Voor elk project zal in de nadere uitwerking en bij de benodigde vergunningverlening een project specifieke berekening worden gemaakt van stikstofemissies tijdens de bouw- en gebruiksfase. Hiermee wordt geborgd dat de effecten tijdig en volledig in beeld zijn voor besluitvorming.

In opdracht van Defensie is in 2025 onderzoek gedaan naar de stikstofdepositiebijdrage van Defensie in Nederland. Dit onderzoek is als bijlage bij de Verzamelbrief ontwikkelingen in vastgoed en leefomgeving[14] naar de Tweede Kamer verzonden.

12. Welke invloed heeft de fijnstofuitstoot van de vier branden afgelopen weken op de geldende luchtkwaliteits- en milieukaders?

De natuurbranden hebben geen invloed op de luchtkwaliteit- en milieukaders zelf. Zoals ook beschreven in het RIVM onderzoek ‘Verkenning toekomstige gezondheidseffecten van klimaatverandering en effectiviteit van adaptatiemaatregelen’[15] kunnen natuurbranden wel zorgen voor een tijdelijke piek in luchtverontreiniging.

13. Welke stappen neemt Defensie naar aanleiding van het overschrijden van de luchtkwaliteits- en milieukaders? Op welke manier zal defensie compenseren voor het potentieel overschreden maximum hoeveelheid fijnstof?

Defensie wil natuurbranden voorkomen en wanneer deze toch ontstaan de gevolgen ervan zoveel mogelijk beperken. Op dit moment wordt een evaluatie uitgevoerd van het huidige brandrisicoprotocol en worden, indien nodig, verbetervoorstellen opgesteld. Zoals ook aangegeven in de beantwoording van vragen uit de Tweede Kamer moet deze evaluatie voor 1 juli zijn afgerond.

14. Erkent u dat mest- en biomassavergisting geen duurzame energiebronnen zijn? Bent u voornemens deze energiebronnen te vervangen door duurzame energiebronnen? Zo ja, op welke termijn? Zo nee, waarom niet?

Zoals opgenomen in de kamerbrief Uitvoeringsagenda Energie & Duurzaamheid[16], investeert Defensie in de diversificatie van energiebronnen en eigen opwekking van energie. Dit kan ook lokale initiatieven omvatten zoals geothermie, mest- en biomassavergisting. Het vergisten van reststromen wordt gezien als een erkende manier om hernieuwbare energie op te wekken. Het is bekend dat er discussie is over de mate van duurzaamheid van biomassatoepassingen. In het Klimaatakkoord zijn afspraken gemaakt over terugdringing van CO_2-uitstoot in Nederland. In het Klimaatakkoord is bovendien aangegeven dat biomassa- en mestvergisting kunnen bijdragen aan de vermindering van CO_2-emissies. Hiervoor gelden specifieke voorwaarden zodat hoogwaardige toepassingen voorrang hebben op laagwaardige toepassingen. Voor mest- en biomassavergisting gelden duurzaamheidseisen waarop de Nederlandse Emissieautoriteit (NEa) toezicht houdt.

[14] Kamerstukken II, 2024/2025, 36.592, 24
[15] RIVM-rapport 2026-0005
[16] Kamerstuk 36.592, nr. 52

15. Welke stappen onderneemt u om te zorgen dat de stikstofuitstoot in dit Natura-2000 gebied niet overschreden wordt?

Stikstofemissies veroorzaakt door Defensie dragen bij aan de totale stikstofdepositie in het Natura-2000 gebied. De bijdrage van Defensie hieraan zoals genoemd in de Verzamelbrief ontwikkelingen in vastgoed en leefomgeving[17] is laag. Om vergunningverlening mogelijk te maken, zullen maatregelen moeten worden getroffen om deze totale stikstofdepositie op het gebied te verminderen waardoor natuurherstel kan plaatsvinden. Hoewel dit een gebiedsbreed proces is waarin vele actoren een rol hebben, zal voor elk project in de nadere uitwerking en bij de benodigde vergunningverlening een project specifieke berekening worden gemaakt van stikstofemissies tijdens de bouw- en gebruiksfase. Hiermee wordt geborgd dat de effecten tijdig en volledig in beeld zijn voor besluitvorming.

16. Welke maatregelen treft u om deze ernstige hinder van vliegactiviteiten aan te pakken en om rattle noise rondom de vliegbasis te doen verminderen?

Om omgevingshinder veroorzaakt door de activiteiten op de Vliegbasis Gilze-Rijen te verminderen is gezamenlijk met de gemeente Gilze en Rijen een intentieverklaring opgesteld en in augustus 2024 ondertekend. In de intentieverklaring zijn maatregelen opgenomen die Defensie hiertoe neemt, zoals beperking van vluchten in de avond en weekend en communicatie met de omgeving.[18] Parallel hieraan worden, in opdracht van Defensie, aanpassingen gedaan aan woningen in de directe omgeving van de vliegbasis om de overlast van *rattle noise* te verminderen.

[17] Kamerstukken II, 2024/2025, 36.592, nr.24
[18] Kamerstuk 36.592/29.383, nr.4